

Časopis za poslovnu teoriju i praksu
Rad primljen: 28.04.2021.
Rad odobren: 14.05.2021.

UDK 657.632:[657.92:343.352
DOI 10.7251/POS2126049V
Originalan naučni rad

Vuković Perduv Vedrana, Ministarstvo za naučnotehnoški razvoj, visoko obrazovanje i informaciono društvo, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina, vedrana-vukovic@hotmail.com

Babić Zoran, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Bosna i Hercegovina

Vranić Ivanka, Nezavisni univerzitet NUBL Banja Luka, Bosna i Hercegovina

Čeklić Jelena, Univerzitet u Kopru, Slovenija

Čeklić Blaž, Univerzitet u Kopru, Slovenija

FORENZIČKA REVIZIJA U FUNKCIJI KVALITETNIJEG FINANSIJSKOG IZVJEŠTAVANJA

Rezime: *Ovim radom želi se ukazati kolika je uloga forenzičke revizije na kvalitet finansijskog izvještaja. Korišćene metode prilikom istraživanja su: deskriptivna metoda i anketni upitnik.*

Radom se želi prikazati potreba za razvojem forenzičke revizije i njen uticaj na kvalitetnije finansijsko izvještavanje privrednih subjekata. U radu se nastoji dati teorijski doprinos, te proširiti postojeća fundamentalan saznanja iz naveden oblasti, te prikazati koji su pozitivni efekti razvoja i primjene forenzičke revizije u kontroli finansijskih izvještaja privrednih subjekata.

Forenzička revizija je nova praktična disciplina u okviru revizije i kao takva još nije dobila sveobuhvatnu i jedinstvenu prihvaćenu definiciju u svijetu. Ipak, veliki broj teoretičara, kao i mnogobrojne nacionalne i međunarodne organizacije i udruženja, dali su polaznu osnovu za pravilno definisanje forenzičke revizije, opisujući njeno mjesto i ulogu u revizorskoj teoriji i praksi. U toku istraživanja izvršeno je naučno prikupljanje, obrada, sintetizovanje odgovarajućih teorijskih i praktičnih podataka.

Ključne riječi: *forenzička revizija, revizija finansijskih izvještaja, finansijski izvještaji i forenzičko računovodstvo*

JEL klasifikacija: *M41, M42, M49*

UVOD

Relevantnost i pouzdanost finansijskog izvještavanja došla je u prvi plan pojavom globalne finansijske, a zatim i ekonomske krize, kao i usljed ogromnih gubitaka koje su investitorima prouzrokovali finansijski skandali nastali krajem 20. i početkom 21. vijeka. Jedan od ključnih faktora u procesu donošenja odluka o ulaganjima investitora (domaćih i inostranih) predstavljaju finansijski izvještaji, zbog čega i moraju da budu sastavljeni na razumljiv način, realni i objektivni, istiniti i fer prikazani. Korisnici finansijskih izvještaja moraju imati finansijske izvještaje koji na fer način prikazuju finansijski položaj, finansijsku uspješnost i tokove gotovine posmatranog privrednog subjekta, odnosno one finansijske izvještaje koji na pošten (fer) način prikazuju efekte transakcija i ostalih događaja u skladu sa definicijama i kriterijumima za priznavanje sredstava, obaveza, prihoda i rashoda, definisanih Okvirom za pripremanje i prikazivanje finansijskih izvještaja. Sa razvojem svjetskog tržišta dolazi do naglog rasta finansijskih prevara, što umanjuje objektivnost i pouzdanost finansijskog izvještavanja. U cilju uspješnog suprostavljanja prevarama i povrata povjerenja u finansijske izvještaje razvoj forenzičke revizije, kao nove discipline u reviziji, podrazumijeva ispitivanje i

interpretiranje dokaza i činjenica i davanje određenog mišljenja. Uloga forenzičke revizije koja se sprovodi kako bi se spriječilo prikazivanje manipulativnih radnji i uticalo na kvalitetnije finansijsko izvještavanje i efikasnije poslovno odlučivanje je tema koja je u današnje vrijeme aktuelna, ali i nedovoljno razvijena i izučena na našim prostorima.

1. POJAM I CILJEVI FORENZIČKE REVIZIJE

Forenzička revizija je nova praktična disciplina u okviru revizije i kao takva još nije dobila sveobuhvatnu i jedinstveno prihvaćenu definiciju u svijetu. Ipak, veliki broj teoretičara, kao i mnogobrojne nacionalne i međunarodne organizacije i udruženja, dali su polaznu osnovu za pravilno definisanje forenzičke revizije, opisujući njeno mjesto i ulogu u revizorskoj teoriji i praksi.

Institut forenzičkih revizora (Institute of forensic auditors – IFA), neprofitna organizacija forenzičkih revizora u Belgiji, forenzičku reviziju određuje kao „aktivnost prikupljanja, verifikovanja, obrade, analiziranja i izvještavanja o podacima s ciljem dobijanja činjenica i dokaza koji mogu biti iskorišćeni u sudsko-finansijskim sporovima nastalim usljed kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima i davanja preventivnih savjeta”.

Prema *Paulu Thangamu*, forenzička revizija predstavlja „primjenu računovodstvenih metoda u praćenju i prikupljanju forenzičkog dokaza, obično za istragu i krivični progon kriminalnih radnji poput pronevjere i prevare”.

Forenzička revizija treba da ukaže na izvršioca kriminalne radnje i na njegovo radno mjesto u organizaciji, odnosno koji je položaj zauzimao u vrijeme izvršenja kriminalne radnje, kao i da ustanovi da li je radnju izvršio samostalno ili povezano sa drugim licima zaposlenim u okviru ili van pravnog lica.

Forenzička revizija fokusirana je na identifikaciju, tumačenje i saopštavanje dokaza osnovne strateške ekonomije i izvještavanja o događajima. Forenzičke revizije lako se prilagođavaju na računovodstveno okruženje zasnovano na principima sa širokim smjernicama koje se primjenjuju na razne računovodstvene istrage bez korišćenja revizijskih pristupa zasnovanih na pravilima (Stevenson i Crumbley 2009, 62).

Osnovni cilj forenzičke revizije jeste otkrivanje kriminalne radnje u finansijskim izvještajima, bez obzira na to kakva su mišljenja revizori donosili. Da bi se ovaj cilj ispunio forenzički revizor mora da otkrije ko je izvršio kriminalnu radnju, gdje se kriminalna radnja izvršila, u koje vrijeme i kakva je šteta nastala. Da bi u cjelini ispunio osnovni cilj forenzičke revizije, forenzički revizor bi, u mjeri u kojoj je to moguće, trebalo da otkrije i imenuje izvršioca kriminalne radnje, odredi mjesto i vrijeme njenog izvršenja, izračuna i iskaže materijalnu štetu nastalu usljed kriminalne radnje i, na kraju, opiše način njenog izvršenja.

Forenzička revizija proizlazi iz integracije računovodstva, istražne revizije, kriminologije i pamične usluge (Dada i Owolabi i Okwu 2013, 788).

Neophodno je odrediti i mjesto izvršenja kriminalne radnje u forenzičkoj reviziji, zbog toga što će nalaz i mišljenje forenzičke revizije za posljedicu, između ostalog, imati i sudski postupak. Od određivanja mjesta izvršenja kriminalne radnje zavisi prostorno važenje krivičnog zakonodavstva, kao i određivanje mjesne nadležnosti suda. Forenzičkom revizijom je, takođe, potrebno utvrditi i vrijeme izvršenja kriminalne radnje, jer od te činjenice, kao i kod određivanja mjesta izvršenja, zavisi rješavanje brojnih pitanja koja se tiču vremenskog važenja krivičnog zakona, pitanja zastarjelosti, utvrđivanja krivice učinioca i slično.

Za forenzičku reviziju i samog forenzičkog revizora od izuzetne važnosti je utvrđivanje načina, odnosno tehnike izvršenja kriminalne radnje. Ovim putem klijent forenzičke revizije otkriva slabosti u sistemu internih kontrola i mehanizme pomoću kojih su one od strane počinioca zaobidene. Na osnovu toga, oštećeno pravno lice može u budućnosti preduzeti radnje u pogledu jačanja sistema internih kontrola i sprečavanja pojava novih sličnih nezakonitosti. Otkrivanje tehnike izvršenja kriminalne radnje će omogućiti pravosudnim organima da lakše odrede da li

je izvršena radnja krivično djelo i o kom je krivičnom djelu riječ. Odnosno, pravosudni organi će, u slučaju sudske postupka, izvršiti kvalifikaciju krivičnog djela.

Ciljevi razvoja forenzičke revizije su:

- Detektovanje područja mogućih nepravilnosti ili prevara - podrazumijeva sužavanje polja traženja određenih nepravilnosti, odnosno lociranje područja gdje je nepravilnost ili prevara;
- Detektovanje konkretnih nepravilnosti ili prevara - podrazumijeva otkrivanje konkretne nepravilnosti ili prevare i utvrđivanje načina na koji je izvedena;
- Ocjena visine rizika od utvrđenih nepravilnosti (namjerno, nenamjerno, visok ili nizak nivo nepravilnosti, velika ili mala opasnost od izvedene prevare, itd.) - podrazumijeva ocjenu opasnosti izvedenog zlo djela (namjerno, nenamjerno, visok ili nizak nivo nepravilnosti, velika ili mala opasnost od izvedene prevare, itd.);
- Izvođenje dokaza - podrazumijeva osiguranje materijalnih i drugih dokaza da je nedjelo izvedeno i način na koji je izvedeno.

U zavisnosti od svrhe kojoj je forenzička revizija namijenjena i koju definiše naručilac, zavisi i izbor ciljeva. Za neku svrhu kao što je ocjena potencijalnog partnera, dovoljna je npr. ocjena forenzicara o mogućim velikim nepravilnostima i velikom stepenu rizika od prevare. Za preduzimanje kaznenih radnji potreban je dokaz o nepravilnostima.

2. PRIMJENA FORENZIČKE REVIZIJE

Forenzička revizija se javlja i kao sredstvo za izvođenje dokaza u sudskim procesima u oblasti privrednog poslovanja. U toj funkciji ona se uključuje kada su već nastali konfliktni sporovi, dakle, kada treba sagledati posljedice pa je tu samo dio dokaznih aktivnosti. Po svom karakteru, ona je, prije svega, u funkciji dokazivanja ili otkrivanja istine, što za mnoge profesionalne forenzicere, bilo da su računovođe ili revizori, predstavlja veliku praktičnu teškoću. U javnom sektoru, primjena i značaj forenzičke revizije predstavlja veliku pomoć sudovima i tužilaštvu u procesuiranju zloupotrebe i trošenja budžetskih sredstva. U privatnom sektoru, vještine vezane za forenzičko računovodstvo i forenzičku reviziju su od koristi za većinu slučajeva privrednog kriminala, kao što su pronevjera, kriminalne radnje prema bankama, stečajne kriminalne radnje, raspodjela nelegalno stečene dobiti, prevare izvršene pomoću kompjutera i slično. Prema navodima KPMG-a, situacije kada je potrebna primjena forenzičke revizije su sljedeće:

- Sumanjate da su vaši podaci izgubljeni ili ukradeni;
- Sumnjate u kriminalne aktivnosti unutar preduzeća ili ste žrtva vanjskih napada (cyber kriminal) i na sudu vam je potreban backup digitalnog dokaza;
- Vi ste u parnici ili je pokrenuta istraga protiv Vas, a morate pripremiti dokumenta koja sadrže činjenice koje će pomoći rješavanju slučaja;
- Vi želite analizirati velike količine podataka prema određenim kriterijumima.

Primjena forenzičke revizije ogleda se u otkrivanju kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima osumnjičenog ili kontrolisanog subjekta analize, bez obzira na to da li je u pitanju samo sitno dotjerivanje rezultata u cilju postizanja nekog privremenog cilja (korekcije bilansa radi izbjegavanja statusa gubitaka) ili sistematsko lažiranje podataka u cilju izbjegavanja plaćanja poreza ili izvlačenje kapitala preduzeća u korist pojedinaca. Iz osnovnog, granaju se pojedinačne uloge forenzičke revizije:

- Otkrivanje i imenovanje počinitelaca kriminalne radnje;
- Otkrivanje načina, mjesta i vremena njenog izvršenja;
- Utvrđivanje materijalne štete i uticaj kriminalne radnje na poslovanje organizacije;
- Obezbjedivanje dokaza za sudski ili disciplinski postupak.

Autori, Enofe i Omagbon u svojim istraživanjima su pokušali dati odgovor na pitanja (Enofe i Omagbon 2015, 2):

1. Može li forenzička revizija značajno otkriti prevare u firmama?
2. Može li forenzička revizija značajno spriječiti lažne aktivnosti u firmama?

3. Može li forenzička revizija značajno smanjiti prevare u firmama?

Osnovna karakteristika forenzičke revizije sadržana je u njenom glavnom cilju, a to je da se detaljno ispita postojanje potencijalnih kriminalnih radnji, kao i da se u slučaju otkrivanja obezbijedi jednoznačni materijalni dokazi za te radnje.

U svijetu postoji mali broj onih koji su specijalno obučeni i iskusni za oblast forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije, ali u današnjem svijetu poslovanja svaka organizacija bi trebala imati forenzičkog računovođu i forenzičkog revizora.

Istraživanja potvrđuju potrebu uvođenja forenzičke revizije u okviru angažmana revizije finansijskih izvještaja te navodi da revizori trebaju steći dodatne kvalifikacije u području vještina koje su inače svojstvene forenzičkim revizorima (DiGabriele 2009).

Prema Generalnom uredu za računovodstvo Sjedinjenih Američkih Država (GAO) postoji snažan naglasak na prevenciji i otkrivanju prevara tokom zakonskih revizija. U stvari, Sjedinjene Američke Države i međunarodni postavljajući standarda povećali su odgovornost revizora da razmatraju rizik od prevare dok sprovode reviziju finansijskih izvještaja. Čak i poziv za jaču forenzičku vještinu kod onih koji obavljaju ove revizije. Sve normalne statutarne revizije treba da sadrže neke elemente za forenzičku istragu, jer se dokazi o prevarama mogu lako otkriti ako se detaljno procijeni adekvatnost i usklađenost mehanizama kontrole. (Eme 2011, 27).

Forenzička revizija povezana s prevarnim finansijskim izvještavanjem provodi se prvenstveno u korist investitora i ostalih interesno-uticajnih grupa, čije odluke zavise o objavljenim finansijskim izvještajima posmatranog subjekta (Tušek i Klikovac 2013, 110). Ako u takvim izvještajima postoje netačne informacije nastale usljed prevare, korisnici će donijeti pogrešne poslovne odluke, što može izazvati negativne posljedice. Jedno od rješenja kojim se može povećati broj slučajeva otkrivene prevare jeste i mogućnost korišćenja usluga forenzičke revizije (Tušek i Klikovac 2013, 110).

Owojori i Asaolu, posmatraju forenzičko računovodstvo u kontekstu prakse korišćenja računovodstvenih, revizorskih i istražnih vještina u pravnim pitanjima i primjeni posebnih znanja u dokazivanju ekonomskih transakcija (Owojori and Asaolu 2009, 184).

Mnogi istraživači su pokušali da prouče razlike, odnos i uticaj između konceptata forenzičko računovodstvo i forenzička revizija i oni koji jesu zainteresovani za računovodstvenu profesiju vjeruju da su dva koncepta „forenzičko računovodstvo i forenzička revizija“ sinonimi, ali nisu potpuno isti. Revizor koji vrši reviziju finansijskih prevara je zaista iskusni računovođa, vješt iskusni računovođa u procesu revizije kako bi se otkrile prevare (varanje) i prevare u podacima i dokumentima i da bi se podjednako smanjili i spriječili (Matarneh i Moneim i Al-Nimer 2015, 140). Fokus forenzičkog računovodstva je da identifikuje i pregleda lažne transakcije kako bi se utvrdila stvarna namjera kompanije izvršioca. Takav pregled može imati oblik pregleda dokumenata, intervjui, ispitivanje elektronskih dokumenata, itd. (Peterson 2015, 63).

3. KARAKTERISTIKE FORENZIČKE REVIZIJE

Forenzička revizija se usmjerava na područja gdje se pojave simptomi prevare, vršeci detaljno ispitivanje svake pojedinačne transakcije tog segmenta poslovanja. Ova vrsta revizije se provodi kao ciljana revizija na bazi sumnje rukovodstva entiteta ili eksterne revizije da postoje indikacije da je počinjena kriminalna radnja. Koncept materijalnosti kod forenzičke revizije nema veliki značaj. Forenzički revizori u toku procesa obavljanja revizije nisu usmjereni na otkrivanje materijalno značajnih nepravilnosti, već otkrivaju svaku kriminalnu radnju bez obzira na nivo njene značajnosti i veličine.

Karakteristike forenzičke revizije se ogledaju u:

- Ispitivanju većine ili svih transakcija u preduzeću gdje su se pojavili nagovještaji prevare;

- Usmjerenosti na otkrivanje kriminalnih radnji i manipulacija finansijskih izvještaja bez obzira na materijalnost;
- Provjeravanju dužeg vremenskog perioda od poslovne godine;
- Izvještaji moraju biti prihvatljivi za sudski postupak.

Razvoj i primjena forenzičke revizije u kontroli finansijskih izvještaja, a u cilju kvalitetnijeg korporativnog upravljanja ima određene prednosti:

1. Forenzička revizija jača mehanizme kontrole, sa ciljem zaštite poslovanja od finansijskog kriminala, bilo da se radi o potencijalnom katastrofalnom događaju koji može da ugrozi stabilnost poslovanja ili da se radi o manjim događajima koji ugrožavaju imovinu preduzeća u dužem vremenskom periodu.
2. Forenzička revizija može igrati važnu ulogu za preduzeća koja su pod kontrolom od strane regulatornih organa i može biti od neprocjenjive vrijednosti kako bi se obezbijedilo poštovanje pravila i propisa. Na primjer, forenzička revizija može biti korisna u pomaganju kompanijama da obezbijede efikasne postupke u borbi protiv „pranja novca“.
3. Forenzička revizija može da doprinese efikasnom identifikovanju područja gubitka.
4. Forenzička revizija pruža dobre činjenične informacije koje se mogu koristiti da pomognu rješavanju sudskih sporova.
5. Forenzička revizija pomaže u otkrivanju i snimanju potencijalnih sukoba interesa rukovodioca kroz unapređenje transparentnosti i provjerenosti na koji način su resursi korišćeni, bilo u privatnim ili javnim preduzećima.

Huber ističe da forenzička revizija posjeduje brojne karakteristike potrebne za njeno priznavanje kao samostalne profesije, a ne kao podvrste unutar računovodstvene profesije (Huber 2012). Zato on navodi da se forenzička revizija trenutno nalazi na putu da postane profesija.

Proces provođenja forenzičke revizije ima i određene nedostatke, kao što su:

1. Loše provođenje forenzičke revizije moglo bi da troši prekomjerne količine vremena rukovodstva i moglo bi da postane nepoželjna smetnja za poslovanje.
2. Forenzička revizija može da obuhvati veliki obim ispitivanja prevara i do najsitnijih detalja. Pod određenim okolnostima, forenzički revizor može tražiti da obim revizije bude povećan, što će uzrokovati i povećanje naknade za obavljanje procesa revizije.
3. Neki zaposlenici proaktivnu forenzičku reviziju vide kao omalovažavanje njihovog integriteta, prije nego kao sredstvo za poboljšanje kontrolne procedure za dobrobit poslovanja. Forenzička revizija može da obuhvati veliki obim ispitivanja prevara i do najsitnijih detalja. Pod određenim okolnostima, forenzički revizor može tražiti da obim revizije bude povećan, što će uzrokovati i povećanje naknade za obavljanje procesa revizije.

Neki zaposlenici proaktivnu forenzičku reviziju vide kao omalovažavanje njihovog integriteta, prije nego kao sredstvo za poboljšanje kontrolne procedure za dobrobit poslovanja.

Razmatrajući potrebu za sprovođenjem forenzičke revizije, u pojedinim radovima se tvrdi da je forenzička revizija, koja se bazira na praksi forenzičkog računovodstva, najbolji izbor za smanjenje nezakonitosti u oblasti finansija i računovodstva (Vukadinović i Damjanović 2016, 57). Forenzičko računovodstvo u sadašnjem stanju može biti široko klasifikovano u dvije kategorije koje obuhvataju parničnu podršku i istražno računovodstvo (Zachariah i drugi 2014, 17).

4. RAZLIKE IZMEĐU FORENZIČKE REVIZIJE I REVIZIJE FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA

Cilj tradicionalne nezavisne revizije finansijskih izvještaja je da obezbijedi mišljenje da li su finansijski izvještaji u saglasnosti sa opšteprihvaćenim računovodstvenim principima i da li predstavljaju u svim materijalnim aspektima fer finansijsku poziciju klijenta.

Međutim, kada je riječ o forenzičkoj reviziji, tanka je linija koja razdvaja standardnu reviziju od forenzičke revizije. Naime, kada revizor u okviru standardnog revizijskog angažmana, bilo u svojstvu internog ili eksternog revizora, posumnja ili otkrije sumnjivu ili kriminalnu radnju, tada nije riječ o forenzičkoj reviziji. Sa druge strane, ukoliko se na osnovu sumnje angažuje revizor, koji u okviru tog posebnog angažmana otkrije ili opovrgne početnu premisu, tada je riječ o forenzičkoj reviziji.

S obzirom na to da su osnovni i pojedinačni ciljevi forenzičke revizije specifični, forenzički revizori imaju umnogome drugačiji pristup verifikaciji finansijskih izvještaja od tradicionalnih revizora, kako, kada je u pitanju materijalnost i obuhvat provjera, tako i kada je u pitanju način izvještavanja o rezultatima svoga rada. Nesumnjivo, kao novi oblik revizije finansijskih izvještaja, forenzička revizija ima i svoje posebne karakteristike. Prije svega, tradicionalna revizija stavlja težište na uočavanje grešaka i prevenciju kao rezultat djelovanja sistema interne kontrole, pri čemu revizor provjerava njihovu djelotvornost putem uzorkovanja, a ne putem cjelokupnog pregleda svih transakcija. Sa druge strane, forenzički revizor ima sasvim drugačiji pristup. On u područjima poslovanja u kojima se pojave simptomi ili nagovještaji kriminalnih radnji detaljno ispituje većinu ili čak svaku pojedinačnu transakciju. Shodno tome, i pitanje materijalnosti kod forenzičke revizije značajno se razlikuje u odnosu na tradicionalnu reviziju finansijskih izvještaja. Materijalnost suštinski predstavlja način označavanja ili imenovanja značaja transakcije ili događaja. Ako je transakcija ili događaj materijalan, onda je i značajan. U određivanju vjerovatnoće da li će ili neće biti materijalne greške, tradicionalni revizori koriste statistiku, ocjenjuju sistem internih kontrola i, ako ocjene da je taj sistem djelotvoran, materijalne greške neće biti vjerovatne (Grujić-Kalkan 2013, 283).

Forenzičko računovodstvo često se poistovjećuje s ispitivanjem prevara ili revizijom prevara u finansijskim izvještajima.

Međutim, forenzičko računovodstvo je izazovna disciplina koja suštinski komunicira sa revizijom, ekonomijom, finansijama, informacionim sistemima i zakonom (DiGabriele and Huber 2014, 100).

Kod revizije finansijskih izvještaja, materijalnost suštinski predstavlja način označavanja ili imenovanja značaja transakcije ili događaja. Ako je transakcija ili događaj materijalan, onda je i značajan. U određivanju vjerovatnoće da li će ili neće biti materijalna greška, tradicionalni revizori koriste statistiku, ocjenjuju sistem internih kontrola i, ako ocijene da je taj sistem djelotvoran, materijalne greške neće biti vjerovatne. Suprotno tome, forenzički revizor u svom radu nije usmjeren na otkrivanje materijalno značajnih nepravilnosti, već otkriva svaku kriminalnu radnju, bez obzira na stepen njenog značaja i veličine (Bologna and Linquist 2006, 47). Jack G. Bologna i Robert J. Lindquist ističu da je: „Nivo materijalnosti angažmana forenzičke revizije mnogo niži i više usmjeren od redovnog angažmana nezavisne revizije”. Po ovim autorima: „Ni jedan trag, niti djelić dokaza nije toliko mali da ne bi bio značajan, tj. materijalan”. Osim onog što je gore navedeno, potrebno je istaći da nezavisna revizija usmjerava pažnju na sadašnjost, tj. na tekuću godinu za koju se sprovodi revizija finansijskih izvještaja i to u smislu primjerenosti internih kontrola, kao i pouzdanosti, valjanosti i matematičke tačnosti knjiženja. Međutim, tako uzak pristup, zbog činjenice da se kriminalne radnje mogu godinama skrivati u finansijskim izvještajima, ne pruža istorijsku perspektivu, tako bitnu za otkrivanje nezakonitog postupanja. Prilikom sprovođenja forenzičke revizije, revizor ne vrši verifikaciju seta finansijskih izvještaja za određenu poslovnu godinu, već, rukovođen simptomima i nagovještajima nezakonitog postupanja, prati trag kriminalne radnje sve do njenog korijena ili početka, bez obzira na vrijeme kada je ona izvršena.

Na kraju, nezavisna revizija, kao rezultat svog rada, sačinjava izvještaj u kojem izražava svoje mišljenje o tome da li su finansijski izvještaji sačinjeni u skladu sa opšteprihvaćenim okvirom za finansijsko izvještavanje, pri čemu su osnovni elementi izvještaja tradicionalne revizije propisani međunarodnim standardima. Sa druge strane, polazeći od činjenice da forenzička revizija ima specifičan cilj i sam njen izvještaj, iako za sada nema opšteprihvaćenu i međunarodnim standardima propisanu formu, svojim sadržajem mora zadovoljiti određene

osnovne kriterijume, koji se, prije svega, odnose na njegovu primjerenost i upotrebljivost za mogući sudski postupak.

Forenzički revizor, zbog navedenih specifičnosti forenzičke revizije, mora imati sasvim drugačiji pristup verifikaciji finansijskih izvještaja. Postupci forenzičke revizije su mnogo intuitivniji procesi od formalne analitičke metodologije koja se sprovodi u tradicionalnoj nezavisnoj reviziji finansijskih izvještaja. Zbog toga pojedini teoretičari forenzičku reviziju smatraju manje naukom, a više umjetnošću pa ju je teško i naučiti. Uspješan forenzički revizor mora biti znatiželjan, istrajan, kreativan, otvoren da razmotri sve mogućnosti, ispita sitne detalje i istovremeno vidi širu sliku.

Prema dr Petkoviću razlika između nezavisne revizije i forenzičke revizije mogla bi se rezimirati na sljedeći način:

Tabela 1: Razlike između revizije finansijskih izvještaja i forenzičke revizije (Petković 2010, 194)

<i>Karakteristike</i>	<i>Nezavisna revizija</i>	<i>Forenzička revizija</i>
Cilj	Izražavanje mišljenja o istinitoj i „fer“ prezentaciji finansijskih izvještaja.	Utvrđivanje i otkrivanje kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima.
Tehnike	Metode uzorkovanja i izvođenje kontrolnih i suštinski testova.	Suštinsko, detaljno i dubinsko provjeravanje svih ili tačno odabranih transakcija u sumnjivim područjima poslovanja.
Period	Ispitivanje finansijskih izvještaja, transakcija i računa za određeni vremenski period.	Izvještaji, transakcije i računi mogu po potrebi biti ispitani od početka, „od korjena“ bez obzira na datum događaja.
Izvještaj i mišljenje	Izražavanje mišljenja sa ili bez rezerve, uzdržavajućeg mišljenja ili negativnog mišljenja.	Izražavanje mišljenja u pogledu mjesta, vremena i načina izvršenja kriminalne radnje, obračunavanja štete i imenovanje počinioca.

5. MJERE UTICAJA FORENZIČKE REVIZIJE NA KVALITET FINANSIJSKIH IZVJEŠTAJA

Cilj svakog preduzeća, odnosno svakog pravnog lica, jeste da uspješno posluje. Uspješnost poslovanja se najbolje može sagledati iz prezentiranih finansijskih izvještaja, pod uslovom da finansijski izvještaji predstavljaju vjerodostojnu sliku prinostnog položaja i imovinske situacije preduzeća. Podaci o poslovanju će, kako internim, tako i eksternim korisnicima informacija poslužiti kao dobra osnova za donošenje ekonomskih odluka, odnosno preduzimanje odgovarajućih akcija (Vuković Perduv i Ćeklić i Ćeklić 2018, 110).

Određivanje izvršioca prevare je najvažniji korak u forenzičkoj reviziji. Izvršioци prevare mogu biti zaposleni, ali i menadžment preduzeća. Određivanje mjesta i načina kojim je izvršena manipulacija u finansijskim izvještajima zahtijeva iskustvo u reviziji, računovodstvu, oporezivanju i drugim povezanim oblastima. Otkrivanje i dokazivanje prevara u finansijskim izvještajima je istraživački posao sa komponentama rada revizora i rada kriminalnog istražioca. Forenzički revizori rade sa velikim skupom informacija i njihovih izvora te putem eliminisanja neodgovarajućih informacija i sužavanjem izbora, potvrđuju prevaru.

Preventivne mjere zloupotrebe kreativnog računovodstva obuhvataju procjenu rizika prevara, testiranje kontrola koje su u funkciji sprečavanja manipulacija i provođenja revizije. Uvođenjem vlastitog kodeksa etike preduzeća mogu djelovati na smanjenje motiva za manipulacije i kriminalne radnje. Da bi se menadžment efikasno suprostavljao greškama i manipulacijama koje se mogu pojaviti u finansijskim izvještajima potrebno je obezbijediti:

a) Efikasan sistem interne kontrole;

- b) Adekvatan ljudski potencijal;
- v) Kvalitetan etički kodeks;
- g) Kontinuiranu obuku zaposlenih u preduzeću u vezi detekcije grešaka i manipulacija;
- d) Jasna pisana pravila ponašanja;
- đ) Suzbijanje lošeg ponašanje i sl.

Uspostavljanje mjera za sprečavanje i otkrivanje prevara i manipulacija je bitno za stabilnost privrede u državi. Nije dovoljno samo usvojiti kodeks etike u preduzeću, nego ga provoditi i u praksi. Do prevare može doći i ako preduzeće ima efikasan sistem interne kontrole. Sistem internih kontrola u preduzećima je neophodno kontinuirano unapređivati i štititi od potencijalnih prevaranata. Iako je nemoguće u potpunosti eliminisati rizik pojave grešaka, prevara i manipulacija u preduzećima, pravovremenim preduzimanjem mjera za sprečavanje i otkrivanje prevara rizik prevare se može umanjiti. Mjere uticaja na efikasnije i vjerodostojnije sastavljanje finansijskih izvještaja usmjerene su na sljedeće:

- Usavršavanje zakonske regulative i propisa koji će suziti prostor za djelovanje prevaranata i djelovati na efikasniju djelatnost svih koji kontrolišu poslovne aktivnosti;
- Organizovanjem efikasnih sistema interne kontrole i internih revizija, naročito u većim preduzećima;
- Motivisati menadžment i zaposlene preduzeća na planu preventivnih mjera i aktivnosti na smanjivanju mogućnosti za prevare (edukacije, materijali o poslovnoj i računovodstvenoj politici, organizovanje redovnih kontrola i sl).

Uvođenje forenzičke revizije kao profesije efikasna je mjera za sprečavanje i otkrivanje grešaka, prevara i manipulacija u finansijskim izvještajima preduzeća i većeg povjerenja javnosti i korisnika finansijskih izvještaja. Kako je u razvijenim državama svijeta već uviđena korist od informacija koje pruža forenzička revizija, realno je očekivati da će se i na našim prostorima razviti potreba za ovom djelatnošću. Povezivanje nauke, sektora naprednih tehnologija, visokoškolskih ustanova i javne uprave bi trebao biti jedan od prioriteta onih koji kreiraju ekonomsku strategiju u BiH.

Forenzički revizori, primjenjujući računovodstvena načela, vještine i istraživačke postupke, istražuju, prikupljaju dokaze i dokumentuju prevare i manipulacije u finansijskim izvještajima. Da bi se menadžment preduzeća suprostavljao greškama i prevarama koje se mogu pojaviti u finansijskim izvještajima uveliko pomaže: pouzdan računovodstveni sistem, odgovarajući kontrolni postupci, kao i jasno definisanje politike računovodstva i finansijskih izvještaja. Potreban je i adekvatan ljudski potencijal, razumljiv etički kodeks, kao i obezbjeđenje kontinuirane obuke za zaposlene u vezi računovodstvenih grešaka i manipulacija finansijskim izvještajima.

Forenzički revizori moraju da posjeduju jake veštine pismene i usmene komunikacije. Važno je da forenzički revizori posjeduju sposobnost da vode razgovore i efikasno prikupljaju informacije od ljudi koji možda nisu spremni da daju istinite odgovore (Nunn i drugi 2006, 2).

6. REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Informacije do kojih se došlo, kao rezultat empirijskog istraživanja, dobijene su anketnim upitnikom među internim revizorima, rukovodiocima finansijskih odjeljenja i službenicima u finansijsko-računovodstvenom sektoru. Većina pitanja je zatvorenog tipa: direktna pitanja, pitanja sa ponuđenim odgovorima nabravanja te pitanja sa ponuđenim odgovorima intenziteta. Od ispitanika je zatraženo da iznesu svoje mišljenje o potencijalnim razlozima koji negativno utiču na korporativno upravljanje u kompanijama, ulozi forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije u otkrivanju prevara i kriminalnih radnji, potrebi njegovog uvođenja i uticaju na obim i učestalost pojave finansijskih prevara i kriminalnih radnji u Republici Srpskoj.

Empirijsko istraživanje je sprovedeno putem anketnog upitnika, koji je koncipiran kao segment istraživanja potreba i mogućnosti kvalitetnijeg finansijskog izvještavanja privrednih subjekata u Republici Srpskoj.

Za ostvarenje ciljeva istraživanja prikupljanje podataka je izvršeno iz primarnih izvora (terensko istraživanje) i sekundarnih izvora (istraživanje za desk stolom). Prikupljanje primarnih podataka izvršeno je metodom ispitivanja primjenom anketnog upitnika.

Anketni upitnik je sastavljen od pitanja pomoću kojih se došlo do saznanja o stavovima pojedinaca o ključnim problemima u javnom sektoru.

U istraživanju su bili uključeni:

1. Profesionalni revizori koji su popunili anketni list i čiji stavovi su predmet istraživanja;
2. Profesionalne računovođe koji su popunjavajući anketni list izrazili svoje stavove koji su predmet istraživanja;
3. Lica zaposlena u privrednim subjektima i institucijama na drugim poslovima.

Rezultati ispitivanja do kojih se došlo anketnim putem prikazani su tabelarno i preko grafikona. Na pitanje: „Da li je rukovodstvo organizacije upoznato sa principima forenzičke revizije?“ rezultati su prikazani na sljedećem grafikonu:

Grafikon 1. Upoznavanje rukovodstva kompanije sa principima forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije (Autori)

Prema prikazanim podacima rezultata istraživanja, samo 17,50% ispitanika smatra da je rukovodstvo kompanije upoznato sa principima forenzičke revizije, dok je 43,90% ispitanika mišljenja da je rukovodstvo kompanije djelimično upoznato sa navedenim principima, što ukazuje na nerasprostranjenost i nedovoljnu edukaciju iz oblasti forenzičke revizije.

Nije zanemariv ni rezultat istraživanja od 38,60% koji ukazuje da rukovodstvo kompanije uopšte nije upoznato sa principima razvoja i primjene forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije.

U sljedećoj tabeli data su mišljenja ispitanika o stavovima razvijenosti forenzičke revizije u Republici Srpskoj/BiH:

Tabela 2. Prikaz mišljenja ispitanika o razvijenosti forenzičke revizije u Republici Srpskoj (Autori 2021)

Po Vašem mišljenju, da li postoje u RS	Ne	Uopšte ne postoje	Nisam siguran/a	Da, ali nedovoljni	Da
Zakonska i podzakonska akta koja definišu postupak sprovođenja forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije?	10,53%	12,28%	64,91%	8,77%	3,51%
Načini mjerenja, otkrivanja i sprečavanja prevara u finansijskim izvještajima?	5,26%	8,77%	47,37%	33,33%	5,26%

Edukacije iz oblasti forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije?	5,26%	5,26%	40,35%	45,61%	3,51%
---	-------	-------	--------	--------	-------

Rezultati istraživanja sprovedenog putem anketnog upitnika pokazuju da ispitanici nisu sigurni da li u Republici Srpskoj, odnosno u BiH postoje zakonska i podzakonska akta koja definišu postupak sprovođenja forenzičke revizije, što potvrđuju i odgovori ispitanika od 64,91%. Kada su u pitanju načini mjerenja, otkrivanja i sprečavanja prevara u finansijskim izvještajima, 33,33% ispitanika smatra da postoje, ali su nedovoljni. Znatno broj ispitanika, 45,61% smatra da su edukacije iz oblasti forenzičke revizije nedovoljne, što utiče i na neprimjenljivost datih oblasti u kontroli finansijskih izvještaja. Ispitanika 40,35% nije sigurno da li postoje edukacije iz oblasti forenzičke revizije, što govori da se o oblasti forenzičke revizije nedovoljno piše i potencira njihova primjena u praksi, u kontroli finansijskih izvještaja. Jako mali broj ispitanika 3,51% je potvrdio da postoje zakonska i podzakonska akta koja definišu postupak sprovođenja forenzičke revizije, zatim 5,26% je upoznato sa načinima mjerenja, otkrivanja i sprečavanja prevara u finansijskim izvještajima te 3,51% ispitanika ima stav da postoje edukacije iz oblasti forenzičke revizije.

Na pitanje: „Ukoliko se zakonski propišu uslovi i stručne kvalifikacije potrebne za obavljanje poslova forenzičke revizije, smatrate li da će se time povećati kvalitet finansijskog izvještavanja?“ rezultati potvrde ili negiranja mišljenja ispitanika, kao i postojanja nesigurnosti u svoje mišljenje, prikazani su u sljedećoj tabeli:

Tabela 3. Mišljenje ispitanika o načinu povećanja kvaliteta finansijskog izvještavanja (Autori 2021)

Odgovor	Broj ispitanika	% ispitanika
ДА	48	84,20%
НЕ	5	8,80%
НЕ ЗНАМ	4	7,00%
Укупно:	57	100,00%

Ukoliko bi se zakonski propisali uslovi i stručne kvalifikacije potrebne za obavljanje poslova forenzičke revizije, 84,20% ispitanika anketnog upitnika smatra da bi se time mogao povećati kvalitet finansijskog izvještavanja, a 8,80% ispitanika smatra da zakonsko propisivanje uslova ne bi imalo pozitivne efekte na kvalitet finansijskog izvještavanja. Određeni broj ispitanika, 7,00% ne zna da li bi zakonsko propisivanje uslova i stručnih kvalifikacija za obavljanje poslova forenzičke revizije moglo uticati na kvalitet finansijskog izvještavanja.

Da li u organizacijama, u kojima su angažovani ispitanici, postoji potreba za sprovođenjem forenzičke revizije? Rezultati istraživanja dati su u tabeli br.4.

Tabela 4. Pregled rezultata istraživanja – potreba sprovođenja forenzičke revizije u organizacijama ispitanika (Autori 2021)

Pitanje	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Nesiguran sam	Slažem se	Potpuno se slažem
Da li smatrate da u Vašoj organizaciji postoji potreba za sprovođenjem forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije?	10,50%	26,30%	43,90%	15,80%	3,5%

Najveći broj ispitanika, 43,90% nije siguran da li postoji potreba za sprovođenjem forenzičke revizije u organizacijama u kojima su angažovani, dok se 26,30% ispitanika ne slaže da postoji potreba za sprovođenjem forenzičke revizije u organizacijama, a 10,50% se uopšte ne slažem sa navedenom potrebom uvođenja u organizaciju.

Jako mali broj ispitanika, 15,80% se slaže da bi se oblast forenzičke revizije trebala sprovoditi u radu organizacija, a 3,50% se potpuno slaže sa primjenom forenzičke revizije u radu organizacija.

Prepreke za uvođenje forenzičke revizije u sastavljanju i kontroli finansijskih izvještaja mogu se posmatrati sa različitih aspekata, a rezultati istraživanja pokazuju sljedeće podatke:

Tabela 5. Prepreke za uvođenje forenzičke revizije (Autori 2021)

Prepreke	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Nesiguran sam	Slažem se	Potpuno se slažem
Zakonske	7,02%	12,28%	24,56%	50,88%	5,26%
Institucionalne	1,75%	17,54%	24,56%	45,62%	10,53%
Obrazovne	5,26%	12,28%	22,81%	50,88%	8,77%
Računovodstvene	5,26%	17,54%	29,82%	47,37%	0,00%
Drugo	7,02%	7,02%	64,91%	15,79%	5,26%

Rezultati istraživanja anketnog upitnika pokazuju da se najveći broj ispitanika slaže sa tvrdnjom da su prepreke za uvođenje forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije zakonske, institucionalne, obrazovne i računovodstvene prirode. Ispitanika 50,88% je mišljenja da su prepreke zakonske prirode, 45,62% ispitanika misli da su institucionalne, dok 50,88% ispitanika smatra da su prepreke obrazovne, a 47,37% ispitanika je mišljenja da su prepreke za uvođenje forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije računovodstvene prirode. Određeni broj ispitanika, 12,28% se ne slaže sa stavom da su prepreke zakonske prirode, 17,54% da su institucionalne, 12,28% da su obrazovne i 17,54% da su računovodstvene prirode za uvođenje forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije u sastavljanju i kontroli finansijskih izvještaja. Na tvrdnju „drugo“, 64,91% ispitanika je stava „nisam siguran“, što ukazuju da ispitanici smatraju da ne postoje neke druge prepreke u odnosu na prethodno navedene, a koje bi mogle uticati na uvođenje forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije u sastavljanju i kontroli finansijskih izvještaja.

Ciljeve uvođenja forenzičke revizije različiti autori i praktičari definišu na razne načine. Neki od ciljeva uvođenja forenzičke revizije su sastavni dio pitanja anketnog upitnika, čiji su rezultati istraživanja dati u sljedećoj tabeli.

Tabela 6. Ciljevi uvođenja forenzičke revizije (Autori 2021)

Ciljevi	Uopšte se ne slažem	Ne slažem se	Nesiguran sam	Slažem se	Potpuno se slažem
Ocjena usklađenosti poslovanja organizacije sa zakonima, politikama i procedurama	5,26%	8,77%	17,55%	52,63%	15,79%
Otkrivanje i sprečavanje grešaka i nelegalnih radnji	0,00%	1,75%	7,02%	49,12%	42,11%
Blagovremeno sastavljanje kvalitetnih finansijskih izvještaja	1,75%	12,28%	15,79%	50,88%	19,30%

Ocjena uspješnosti računovodstvenih sistema	1,75%	10,53%	19,30%	47,37%	21,05%
Uvid u finansijske pokazatelje poslovanja organizacije	1,75%	8,78%	15,79%	52,63%	21,05%
Unapređenje poslovnih procesa	5,26%	3,51%	15,79%	50,88%	24,56%
Drugo	7,02%	3,51%	50,88%	21,05%	17,54%

Rezultati istraživanja pokazuju da se preko 50% ispitanika anketnog upitnika slaže da su navedene tvrdnje ciljevi uvođenja forenzičke revizije. Najveći broj ispitanika potpuno se slaže da je cilj uvođenja forenzičke revizije otkrivanje i sprečavanje grešaka i nelegalnih radnji, što potvrđuje i podatak istraživanja od 42,11%. Mali broj ispitanika se ne slaže ili uopšte se ne slaže sa navedenim ciljevima forenzičke revizije.

Aktivnosti, kako forenzičkog računovodstva, tako i forenzičke revizije mogu uticati na povećanje istinitosti, vjerodostojnosti i objektivnosti informacija u finansijskim izvještajima. Mišljenja ispitanika na navedu konstataciju prikazana su u tabeli broj 7.

Tabela 7. Pregled mišljenja ispitanika o ulozi forenzičke revizije na povećanja istinitosti, vjerodostojnosti i objektivnosti informacija u finansijskim izvještajima (Autori 2021)

Opcija	Broj ispitanika	% ispitanika
Uopšte se ne slažem	0	0,00%
Ne slažem se	1	1,80%
Nesiguran sam	11	19,30%
Slažem se	35	61,40%
Potpuno se slažem	10	17,50%
Ukupno:	57	100,00%

Prikazani rezultati istraživanja pokazuju da se 61,40% ispitanika slaže da aktivnosti forenzičke revizije mogu doprinijeti povećanju istinitosti, vjerodostojnosti i objektivnosti informacija u finansijskim izvještajima privrednih subjekata u RS, a 17,50% ispitanika se u potpunosti slaže sa navedenom konstatacijom. Ispitanika 19,30% je prihvatilo opciju „nisam siguran“, što pokazuje da nisu dovoljno upućeni u datu oblast pa ne mogu dati preciznije mišljenje. Dok se za opciju „ne slažem se“ sa datom konstatacijom izjasnilo samo 1,80% ispitanika.

Rezultati istraživanja pokazuju da je veliki broj ispitanika mišljenja da bi se uvođenjem forenzičke revizije u kontroli finansijskih izvještaja postigla veća objektivnost, transparentnost i tačnost iznesenih podataka u finansijskim izvještajima te veća odgovornost i profesionalnost u radu, mogućnost da se vlasnik privrednog subjekta upozna sa nepravilnostima, ukoliko postoje, kvalitetnije donošenje odluka i povećanje kvaliteta u računovodstveno-finansijskom dijelu poslova. Prema rezultatima istraživanja oko 53,00% ispitanika je mišljenja da je jedan od ciljeva uvođenja forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije uvid u finansijske pokazatelje poslovanja organizacije.

ZAKLJUČAK

Uvođenje forenzičke revizije kao profesije efikasna je mjera za sprečavanje i otkrivanje grešaka, prevara i manipulacija u finansijskim izvještajima preduzeća i postizanja većeg povjerenja javnosti i korisnika finansijskih izvještaja. Praksa finansijskog izvještavanja

umnogome je opterećena primjenom nedozvoljenih računovodstvenih tehnika s ciljem friziranja finansijskih pozicija u skladu sa interesima računovođa/menadžera/vlasnika izvještajnog subjekta. Značaj forenzičke revizije se povećava sa činjenicom da su finansijske manipulacije u stalnom porastu. Uloga forenzičke revizije se ogleda u otkrivanju kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima klijenata, bez obzira na veličinu njene materijalnosti, odnosno na stepen njenog uticaja na istinitost i objektivnost finansijskih izvještaja. Da bi ona u cjelini ostvarila svoju ulogu, forenzički revizor bi trebao otkriti i imenovati izvršioca kriminalne radnje, odrediti vrijeme i mjesto izvršenja, izračunati i iskazati materijalnu štetu koja je nastala usljed kriminalne radnje i, na kraju, opisati način njenog izvršenja. Da bi pomogli u procesu identifikacije osumnjičenih i kriminalaca, forenzički revizori upotrebljavaju fizičke dokaze, dokaze svjedoka, dokumentovane dokaze i pokazne dokaze. Simptomi prevare se istražuju analizom dokumenata i isprava u vezi finansijskih izvještaja. Izvještaji predstavljaju osnovu za donošenje poslovne i finansijske odluke. Na kraju, treba naglasiti, da je poznavanje pojavnih oblika lažiranja finansijskih izvještaja potrebno svim korisnicima (bankama, investitorima, poslovnim partnerima, finansijskim institucijama) kao i kontrolnim/inspekcijским organima kako bi ove postupke mogli prepoznati i otkriti u finansijskim izvještajima, a sve u cilju sprečavanja računovodstvenih manipulacija i efikasnijeg finansijskog izvještavanja.

LITERATURA

1. Ala Jaber Matarneh, Usama Abdul Moneim and Munther Al-Nimer. 2015. "The Intellectual Convergence between the Forensic Audit and the External Auditor toward the Professionalism in Jordan." *International Journal of Business and Management*. 10(11): 138-148. Accessed April 06, 2021. doi: 10.5539/ijbm.v10n11p138.
2. Bologna, Jack and Lindquist, Robert. 2006. *Fraud Auditing and Forensic Accounting*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
3. Zachariah, Peter and Masoyi, Aliyu Dadi and Ebong, Ernest Inyang and Ogere, Gabriel Abba. 2014. Application of Forensic Auditing in Reducing Fraud Cases in Nigeria Money Deposit Banks. *Global Journals Inc*. 14(3): 14-21.
4. Crumbley, Larry. 2001. "Forensic Accounting: Older Than You Think." *Journal of Forensic Accounting*. 2:181-202.
5. Dada, Samuel and Owolabi, Sunday Ajao and Okwu, Andy. 2013. "Forensic accounting a panacea to alleviation of fraudulent practices in Nigeria." *International Journal Business, Management and Economic Research*. 4(5): 787-792.
6. DiGabriele, James. 2009. "Implications of regulatory prescriptions and audit standards on the evolution of forensic accounting in the audit process." *Journal of Applied Accounting Research* (10)2: 109-121. Accessed April 12, 2021. <http://www.emeraldinsight.com/>
7. DiGabriele, James and Huber, Dennis 2013. "Topics and Methods in Forensic Accounting Research." *Accounting Research Journal*. 28(1): 98-114.
8. Enofe, Augustine and Omagbon, Patrick. 2015. "Forensic audit and corporate fraud." *International Journal of Economics and Business Management*. 1(7): 1-11.
9. Eme, Joel Efiog. 2011. „Forensic Accounting Education: An Exploration of Level of Awareness in Developing Economies - Nigeria as a Case Study.“ *International Journal of Business and Management*. 7(4): 26-34. doi:10.5539/ijbm.v7n4p26. Accessed April 09, 2021. <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijbm/article/view/13033>
10. Grujić-Kalakan, Miroslava. 2012. "Forenzička revizija u funkciji otkrivanja kriminalnih radnji". *Financing*. 02(12): 31-38.
11. Huber, Dennis. 2012. "Is Forensic Accounting in the United States Becoming a Profession?." *Journal of Forensic & Investigative Accounting*. 4(1): 255-284. Accessed April 12, 2021. <http://ssrn.com/abstract=2041755>

12. Nunn, Les and McGuire, Brian and Whitcomb, Carrie and Jost, Eric. 2006. "Forensic Accountants: Financial Investigators". *Journal of Business & Economics Research*. 4(2): 01-06.
13. Owojori, Asaolu. 2009. „The role of forensic accounting in solveing the vexed problem of corporate world“. *European journal of scientific research*. 29(2):183-187.
14. Peterson, Ozili. 2015. "Forensic accounting and fraud A review of literature and policy implications". *International Journal of Accounting and Economics Studies*. 3 (1): 63-68. doi: 10.14419/ijaes.v3i1.4541. Accessed April 12, 2021. https://mpr.a.ub.uni-muenchen.de/77236/1/MPRA_paper_77236.pdf
15. Петковић, Александар. 2010. *Форензичка ревизија - Криминалне радње у финансијским извештајима*. Пролетер: Бечеј.
16. Stevenson, Smith and Crumbley, Larry. 2009. "Defining a Forensic Audit". *The Journal of Digital Forensic, Security and Law*. 4(1): 61-79.
17. Tušek, Boris i Ana Klikovac. 2013. "Analiza mogućih modela forenzične revizije u Republici Hrvatskoj." *Ekonomski pregled*. 64(2): 101–122.
18. Vukoja, Božo. 2012. „Značaj forenzičkog računovodstva i revizije za pouzdanost finansijskih izveštaja u BiH.“ *Financing*. 3(2); 38-44.
19. Vukadinović, Predrag i Damjanović, Aleksandar. 2016. "Forenzička revizija: potreba ili izbor?" *Revizor*. 18(73): 53-71.
20. Vuković Perduv, Vedrana and Ćeklić, Jelena and Ćeklić, Blaž. 2018. "The role of forensic accounting in corporate governance". *Business studies*. 10 (19-20): 105-117.